

Perspektívy saussurizmu v jazykovede II. Arbitrárnosť, motivovanosť, konvenčnosť

Karel Sekvent, Pedagogická fakulta MU Brno

Kľúčové slová: Jazykový znak - arbitrárnosť, motivovanosť, konvenčnosť

Mots-clés: Signe linguistique – l'arbitraire, la motivation, la convention

Arbitrárnosť znaku (Kurs, s. 98-99, Cours, s. 100-101; opustíme tu Saussurovo ponímanie jazykového znaku a budeme mať na mysli slovný znak) je pre Saussura poznatok, že označujúce (zvuková matéria) a označované (myšlienkový obsah) nie je spojené žiadnym vnútorným vzťahom, že by dané označované mohlo byť rovnako dobre zastupované ľubovoľným iným označujúcim (zvukovým sledom), čoho dôkazom sú rozdiely medzi jazykmi i samotná existencia rozličných jazykov. O princípe arbitrárnosti znaku nik nepochybuje, zdôrazňuje Saussure, a pripomína existenciu onomatopojí, ktoré sa princípu arbitrárnosti čiastočne vymykajú.

Saussure hovorí zjednodušene o arbitrárnosti znaku namiesto o arbitrárnosti vzťahu medzi označujúcim a označovaným. Nie je to vhodné, pretože znak implikuje aj označované a vytvára sa tak predpoklad povrchnej a mylnej interpretácie, že označované nemá prirodzenú väzbu s realitou. Upustíme od rozboru ďalších pasáží Kursu venovaných arbitrárnosti: neprinesli by už nič nové, ba naopak, mohli by náš pohľad prípadne aj skomplikovať. Nie náhodou sa s arbitrárnosťou spája pomerne rozsiahly kritický poznámkový aparát v Kursu.

Ukázali sme vyššie, akými výrazmi sa pojem arbitrárnosti zvykne objasňovať. Najčastejšie tieto výrazy naznačujú, čím arbitrárnosť nie je, v menšom počte prípadov čím je. Princíp arbitrárnosti by sa dal formulovať napr. aj takto: fonematická štruktúra označujúceho je nezávislá na označovanom; označované nijako nedeterminuje, nepodmieňuje zvukovú skladbu označujúceho; medzi zvukovou stránkou a obsahovou stránkou slovného znaku nejestvuje žiaden kauzálny vzťah. Tento princíp by sa dal argumentačne podoprieť, okrem existencie rozličných jazykov (ako to robí Saussure; jeho príklady by sa dali rozšíriť aj o tzv. medzinárodnú homonymiu, porov. francúzske sel „sol“ a české sel „sial“), aj poukázaním na synonymiu, polysémiu, homonymiu a paronymiu, na zmeny vo fonematickej štruktúre formy slov bez dôsledkov pre ich významovú stránku (historické hláskoslovie, ekonómia jazyka) a naopak na zmeny vo významovej štruktúre obsahu slov bez dôsledkov pre ich „zvukový obal“ (evolutívna sémantika). Tieto argumenty neznamenajú popretie vzájomného ovplyvňovania tvaru a významu slova.

Keď Saussure píše „idea francouzského slova „soeur“ (sestra) není se sledem hlásek s-ö-r, který jí slouží jako označující, spjata žádným vnitřním vztahem...stejně dobře by jí mohl zastupovat libovolný jiný sled...označované „boeuf“ (francouzsky vůl) má za označující na jedné straně hranice b-ö-f a na druhé straně o-k-s“ (Kurs, s. 98), postupuje evidentne od obsahu k forme, jeho pohľad je teda onomaziologický a mohlo by sa zdať, že práve na túto perspektívu vzťahu obsahu a formy aplikuje princíp arbitrárnosti. Keď uplatníme opačný, semaziologický pohľad od formy k významu, dospejeme k rovnakej platnosti princípu arbitrárnosti. Budeme to ilustrovať na piatich príkladoch:

1. Postupnosť Saussurovej myšlienky možno obrátiť a povedať: sled hlások s-ö-r nie je s ideou francúzskeho slova „soeur“, ktorá mu slúži ako označované, spojený žiadnym vnútorným vzťahom.

2. Rovnakú „inverziu“ nachádzame aj v Le langage (1973, heslo arbitraire): s pojmom „table“ (stôl) by sa dal spojiť sled foném odlišný od sledu, ktorý je prijatý; inak povedané v zvukovom slede *tabl* nie je nič, čo by ho predurčovalo na spojenie s pojmom „table“.
3. K zvukovému sledu *tabl* možno priradiť zvukový sled *fabl* „bájka“ a *sabl* „piesok“. Máme takto rad paroným odlišných len jednou štvrtinou zvukového zloženia. Napriek tejto značnej tvarovej podobnosti je obsahová stránka uvedených slov odlišná, spája ju iba príznak slovnodruhovej kategórie a slová patria do rôznych lexikálnych/sémantických polí.
4. Keď za tvary singuláru *b-ö-f* a *o-k-s* dosadíme tvary plurálu *b-ö* a *o-k-s-n*, ostane označované *vül* rovnaké na oboch stranách hranice (označované je u Saussura pôvodne pojem) a vo významovej štruktúre obsahu slova sa zmení iba gramatický príznak čísla.
5. Zmena výslovnosti francúzskeho roi „kráľ“ z *rwe* na *rwa* nespôsobila žiadnu zmenu v obsahovej zložke tohto slova.

Máme za preukázané, že princíp arbitrárnosti sa uplatňuje rovnako v onomaziologickej i semaziologickej perspektíve, v produkčnej i v receptívnej fáze semiózy slovného znaku.

Francúzske prídavné a podstatné meno *arbitraire* znamená „ľubovoľný, ľubovoľnosť“ a týmto významom sa arbitrárnosť niekedy aj sémantizuje. Saussure týmto slovom charakterizoval vnútroznakový vzťah medzi označujúcim a označovaným, vymedzil, špecifikoval jeho význam a tým ho terminologizoval. Fakt prechodu slova *arbitraire* zo všeobecnej slovnej zásoby do terminologickej sústavy jazykovedy neunikol jazykovedcom, ktorí si nový termín vypožičali. V slovenskej a českej jazykovede spočiatku v jeho francúzskej zvukovej podobe *arbitrárny*, neskôr v latinskej podobe *arbitrárny*. Rozsahom pojmu *arbitrárnosť* je celá slovná zásoba okrem nepatrnej časti onomatopojí.

Bez hlbšieho skúmania problému sa ukazuje, že možno princíp arbitrárnosti uplatňovať nielen vo vzťahu označujúceho a označovaného, ale pri určitej axtrapolácii aj vo vzťahu označujúceho a predmetu, javu reality, denotátu ako prameňa myšlienkového obsahu znaku, označovaného.

Absolútna a relatívna arbitrárnosť znaku, motivovanosť a nemotivovanosť (Kurs, s. 160-163, Cours, s. 180-184). Tu treba, v záujme presvedčivosti rozboru, upozorniť na chybu v českom preklade.

Originál: Le principe fondamental de l'arbitraire du signe n'empêche pas de distinguer dans chaque langue ce qui est radicalement arbitraire, c'est-à-dire immotivé, de ce qui ne l'est que relativement. Une partie seulement des signes est absolument arbitraire; chez d'autres intervient un phénomène qui permet de reconnaître des degrés dans l'arbitraire, sans le supprimer: *le signe peut être relativement motivé* (Cours, s. 180-181).

Preklad: Základní princip arbitrárnosti znaku nebrání v rozlišování toho, co je v každém jazyce radikálně arbitrární, to jest nemotivované, a toho, co je takové jen relativně. Pouze část znaků je absolutně arbitrární; u jiných dochází k jevu, který umožňuje v arbitrárnosti rozlišovat stupně, a nepotlačovat **je** přitom: *znak může být relativně motivovaný* (Kurs, s. 160).

Zámeno **le** v origináli zastupuje substantívum l'arbitraire (arbitrárnosť), zámeno **je** v preklade zastupuje substantívum stupně. Je to závažný posun: rozlišovanie stupňov arbitrárnosti neznamená jej potlačenie, jej zrušenie, jej odstránenie. V preklade teda malo byť zámeno **ji**.

Citovaná pasáž celkom postačuje na to, aby sa na nej ilustrovala zásadná protirečivosť a terminologická zmätenosť Saussurových výkladov o arbitrárnosti. Ukázali sme vyššie, ako Saussure vymedzil pojem arbitrárnosti a že ju umiestnil do vnútroznakového vzťahu medzi označujúcim a označovaným. K tomuto ponímaniu treba pripojiť ešte jednu črtu, ktorá vystupuje do popredia až na tomto mieste a v danej súvislosti: vzťah označujúceho a označovaného (alebo naopak) buď je arbitrárny alebo nie je arbitrárny; keď je arbitrárny,

nemôže byť totálne alebo čiastočne, viac alebo menej arbitrárny, arbitrárnosť nepripúšťa rozlišovanie stupňov, pre arbitrárne znaky platí v rovnakej miere, použiť v súvislosti s arbitrárnosťou prívlastky absolútna alebo relatívna nedáva zmysel.

V citovanej pasáži, je prvé použitie adjektíva *arbitrárny* stotožnené s významom *nemotivované* a tento význam sa dá identifikovať aj v druhom použití. Saussure tu teda mení význam pojmu arbitrárny, arbitrárnosť, ktorý sám predtým vymedzil. Prvý výskyt substantíva arbitrárnosť má pôvodný význam (je to základný princíp, ktorý nebráni rozlišovať nemotivovanosť a motivovanosť), druhý výskyt má obidva významy: pôvodný, t.j. ten, ktorý sa rozlišovaním motivovanosti/nemotivovanosti nepotlačuje, a význam nemotivovanosť, v ktorej možno rozlišovať stupne. Arbitrárnosť teda u Saussura splýva s nemotivovanosťou. Je to terminologický lapsus, ktorý treba odmietnuť, pretože umožňuje chápať motivovanosť ako nearbitrárnosť. Napokon je zdrojom aj mnohých nedorozumení.

Pojem relatívnej motivovanosti vymedzuje Saussure syntagmatickým vzťahom vnútri odvodeného slova (základové slovo a afix) a asociatívnym vzťahom k ďalším slovám. Ide teda o vzťah, ktorý prekračuje rámec znaku, týka sa - na rozdiel od arbitrárnosti - znaku ako celku (jeho formy i obsahu) a smeruje k iným znakom chápaným opäť ako formálne a obsahové entity. Rozsahom pojmu motivovanosť sú slovotvorne motivované slová v protiklade k nemotivovaným slovám; podľa údajov J. Furdíka (1981) tvorí podiel motivovaných slov v slovnej zásobe rôznych jazykov spravidla nadpolovičnú väčšinu. Slovná zásoba sa z hľadiska motivácie rozdeľuje bezo zvyšku na dve nerovnaké časti motivovaných a nemotivovaných slov. Motivovanosť/nemotivovanosť a arbitrárnosť sú pojmy odlišné obsahom i rozsahom, charakterizujú rôzne vzťahy, sú nesynonymné a nezameniteľné.

Z príkladov, ktorými Saussure ilustruje svoje myšlienky a z ďalších jeho premís ešte vyplýva, že

- stupne možno rozlišovať nielen v nemotivovanosti ale aj v motivovanosti (stranou ponecháme otázku, či lexikológia aplikuje myšlienku stupňovitosti v motivovanosti/nemotivovanosti);
- nemotivovanosť a relatívna motivovanosť a motivovanosť je to isté; porov. francúzske slovo *dix-neuf* „devätnásť“, ktoré Saussure hodnotí ako nemotivované a takmer vzápätí ho uvádza ako príklad relatívnej motivovanosti (Kurs, s. 160) a potom ďalej ako príklad motivovaného znaku ako vyplynie z nasledujúcej poznámky;
- Saussure síce stotožňuje arbitrárnosť s nemotivovanosťou, nedáva však eo ipso arbitrárnosť do protikladu s motivovanosťou, napr. keď konštatuje, že prvky motivovaného znaku sú samy arbitrárne, porov. *dix* „desať“ a *neuf* „deväť“ v *dix-neuf* „devätnásť“ (Kurs, s. 161); je totiž evidentné, že prostým spojením dvoch arbitrárnych (v pôvodnom význame: bez kauzálneho vzťahu medzi signifiant a signifié) slov nemôže vzniknúť jednotka nearbitrárna (v tom istom význame arbitrárnosti); hoci je táto jednotka motivovaná, je aj naďalej arbitrárna a dodať k tomu „t.j. nemotivovaná“ je nonsens;
- pojem *relatívna arbitrárnosť*, použitý v názve paragrafu, Saussure nijako nevymedzil;
- potom, čo Saussure vytýčil princíp arbitrárnosti a vyhlásil, že o ňom nik nepochybuje (porov. vyššie), ho sám spochybnil, keď hovorí o obmedzení arbitrárnosti ako o najlepšom základe, najlepšom hľadisku na posudzovanie všetkého, čo súvisí s jazykom ako systémom (Kurs, s. 162);
- pojem a termín *relatívna motivovanosť* Saussure síce explicitne vymedzil v slovotvornom význame (porov. vyššie), používanom v lexikológii bez prívlastku relatívny, ale zároveň poňal relatívnu motivovanosť aj ako funkčný faktor ľudskej mysle (posun do langage), ktorého úlohou je vnášať do masy znakov princíp poriadku a pravidelnosti v protiklade k iracionálnemu princípu arbitrárnosti znaku, ktorý, keby sa uplatňoval bez obmedzenia, by viedol ku krajným komplikáciám (Kurs, s. 162); vlastne aj termín *arbitrárnosť* sa v tejto súvislosti objavuje v ďalšom, už treťom význame, ako akýsi iracionálny princíp potenciálne

vnášajúci do systému znakov chaos; poznamenajme, že na inom mieste, v tesnej súvislosti s arbitrárnym jazykovým znakom, Saussure naopak hovorí o racionálnom princípe (Kurs, s. 107);

- terminologický (alebo aj myšlienkový?) zmätok kulminuje v týchto dvoch protikladných výroko: iba časť znakov je absolútne arbitrárna (Kurs, s. 160) - absolútna arbitrárnosť je nevyhnutnou podmienkou existencie jazykového znaku (Kurs, s. 163).

Je pochopiteľné, že termíny a pojmy arbitrárnosti a motivovanosti/nemotivovanosti v tomto podaní si vyslúžili mnohé kritické reakcie, rozličné interpretácie a protichodné závery, porov. vo *vzťahu medzi znakmi* treba podľa Saussura rozlišovať absolútnu arbitrárnosť - o absolútnej arbitrárnosti môžeme hovoriť len v súvislosti s *izolovaným jazykovým znakom*; v poslednom príklade sa termín arbitrárnosť posúva opäť k inému významu podobne ako keď sa motivovanosť spája so znakom a jeho vznikom, ktorý je motivovaný komunikačnými myšlienkovými potrebami človeka.

Konvenčný a konvenčnosť sú termíny, ktoré sa v Cours de linguistique générale používajú v minimálnej miere v súvislosti s jazykom ako spoločenským javom a súborom nutných konvencií (Kurs, s. 46, 107) či v súvislosti s každým výrazovým prostriedkom, teda aj arbitrárnym znakom, prijatým určitou spoločnosťou a spočívajúcim na konvencii (Kurs, s. 98). Saussure sa totiž týmto termínom vyhýbal (Kurs, s. 387).

Budeme sa im krátko venovať, pretože sa v literatúre objavujú ako kvalifikátory znaku a niekedy sa používajú ako synonymá arbitrárnosti alebo nemotivovanosti. Obsah pojmu konvenčnosť možno charakterizovať ako spoločenský konsenzus, ako dohodu nevyhnutnú pre konštituovanie a fungovanie jazyka ako spoločenskej inštitúcie v jej celku i v jej jednotlivých prvkoch a pravidlách. Rozsah pojmu tohto elementárneho princípu jazyka sa týka všetkých jazykových rovín. Pokiaľ ide o slovnú zásobu, je rozsahom pojmu konvenčnosť celý súbor slovných znakov (arbitrárnych či nearbitrárnych, motivovaných či nemotivovaných) okrem nepatrnej časti tzv. okazionalizmov, vo francúzskej terminológii mots rares et précieux, vyznačujúcich sa práve tým, že ich jazykové spoločenstvo neprijalo. Konvenčnosť ako kvalifikátor znaku sa týka vzťahu medzi používateľmi jazyka a slovnými znakmi. Okazionalizmy, slová vytvorené a použité zväčša len jediným autorom, sú arbitrárne, motivované alebo nemotivované, môžu byť lexikograficky spracované alebo uvedené v rôznych typoch jazykových/jazykovedných príručiek, majú svoju formu a význam a spĺňajú aj ostatné kritériá, avšak na základe tichého dohovoru používateľov jazyka neprešli do širšieho používania, nestali sa uzuálnymi lexikálnymi jednotkami. Dalo by sa uvažovať o príčinách ich odmietnutia (sú niekde v priestore medzi tvarom a významom), všeobecne povedané sú to slová, ktoré jednoducho nemali šťastie. Sú akýmsi protipólom módných slov. Sú nekonvenčné. Ich semiotický status, ich znakový status je problémom lingvisticko-semiotického skúmania.

Po tomto, hoci len pracovnom vymedzení termínu konvenčnosť, je zřejmé, že jeho obsah a rozsah sa zreteľne odlišuje od obsahu a rozsahu pojmov a termínov arbitrárnosť a nemotivovanosť a nedá sa preto používať ako ich synonymum alebo ako antonymum termínu motivovanosť.

Osobitne treba zdôrazniť rozdielnosť vzťahov, s ktorými možno spájať pojmy arbitrárnosť, motivovanosť/nemotivovanosť a konvenčnosť a ktoré sme sa pri jednotlivých pojmoch snažili presne určiť. Aj tie totiž významne prispievajú k diferenciacii daných pojmov. V jazyku všetko spočíva na vzťahoch (Michalovič-Minár, s. 38), znak v kontexte procesu komunikácie figuruje ako *vzťah* (Schaff, s. 163).

Záver. Permanentným príznakom úvah o jazykovom znaku a jeho povahe sú nejasnosti, ťažkosti a zásadné protirečenia. Ich potenciálnym zdrojom je samotný text Cours de linguistique générale. Možno to vysvetliť skutočnosťou, že genéza tohto textu bola mimoriadne komplikovaná, že prednášky neboli určené na uverejnenie a takmer istým

predpokladom, že by Saussure sám nebol knihu schválil (Kurs, s. 16). Svoje univerzitné prednášky viditeľne nekoncepcoval ako prezentáciu gnozeologicky hotových poznatkov, ale skôr ako demonštráciu procesu kritického, tvorivého, objavujúceho, novátorského a preto často aj rozporuplného prístupu k všeobecno-jazykovedným javom a k jazykovednej teórii.

V texte Cours de linguistique générale možno identifikovať, pokiaľ ide o jazykový znak a jeho povahu, dve roviny. Rovinu epistemologicky nie veľmi presvedčivých záverov a terminologicky nekonzistentných pokusov o nové pohľady, ktoré sa pramálo hodia na to, aby ich jazykovedci považovali za bernú mincu a snažili sa ich stoj čo stoj vtesnať do vlastných teoretických úvah. So Saussurom sa samozrejme treba kriticky vyrovnávať, nedá sa však dogmatizovať. Rovinu metodologického novátorstva, ktoré možno spájať s pojmami systém (od neho sa neskôr odvodzuje pojem štruktúra a štrukturalistické metódy v rozličných vedných odboroch i v samotnej jazykovede), jazykový znak (z neho Saussure úspešne predvídal vznik semiológie a umožnil skúmanie jazykových jednotiek zo semiologického aspektu), jazyková hodnota (ako výsledok vzťahov prvkov v rámci systému), diferenciacia, opozícia a ďalšími. V tom je trvalý a stále aktuálny prínos Saussurovho učenia.

Náš rozbor vyšiel z mnohých protirečivých názorov spájaných so Saussurovým pojmom jazykový znak a s pojmami determinujúcimi jeho povahu. Rozporuplné stanoviská týkajúce sa základných, koncepčných otázok a objavujúce sa v dlhšom časovom období nemožno chápať ako pozitívnu črtu stavu vedného odboru. Pokúsili sme sa o interpretáciu uvedených pojmov so snahou nevybočiť zo smerovania a podstaty Saussurových myšlienok, presnejšie ich charakterizovať a identifikovať ich zavádzajúce aspekty, aspoň čiastočne naznačiť niektoré dôsledky precíznejšieho kontúrovania príslušných pojmov a umožniť ich relevantnú a jednoznačnejšiu aplikáciu v ďalších teoretických úvahách o reči a o jazyku.

Zoznam literatúry

- FURDÍK, J.: Slovtvorene motivované slovo ako jazykový znak. Jazykovedné štúdie 16. Bratislava, Veda, Vydavateľstvo SAV 1981, 145-149.
- LE LANGAGE (1973). Spracoval kolektív autorov pod vedením Bernarda Pottiera. Paríž, CEPL 1973.
- MICHALOVIČ, P. - MINÁR, P.: Úvod do štrukturalizmu a postštrukturalizmu. Bratislava, Iris 1997.
- SAUSSURE, F. de (Cours): Cours de linguistique générale. Edition critique préparée par Tullio de Mauro. Paris, Payot 1976.
- SAUSSURE, F. de (Kurs): Kurs obecné lingvistiky. Komentáre napísal Tullio de Mauro. Z francúzštiny preložil F. Čermák. 1. vyd. Praha: Odeon 1989, 2. vyd. (reprint) Praha: Academia 1996, 3. upravené vydanie Praha: Academia 2007.
- SCHAFF, A.: Úvod do sémantiky. Z poľštiny preložil Pavel Materna. Praha 1963.
- SEKVENT, K.: Perspektívy saussurizmu v jazykovede I. Pramene. Jazykový znak. Jazyk a kultúra, číslo 6/2011, str. ... -

Résumé

Les avis sont partagés en ce qui concerne le signe linguistique saussurien et sa nature. Pour illustrer les différences qui existent dans des études et manuels (surtout français, slovaques et tchèques) s'appuyant sur les théories de Saussure, on peut citer quelques exemples (sans parler du statut unilatéral, bilatéral ou même trilatéral ou quadrilatéral du signe): le signe linguistique est immatériel - le signe linguistique est matériel, physique (il existe également des théories dualistes qui admettent les deux types: le premier, étant une représentation du second, appartient au système, le second, étant une réalisation du premier, appartient à la communication); le signe linguistique est identique au mot - le signe linguistique n'est pas identique au mot; le signe linguistique comprend toutes les unités bilatérales (morphèmes,

mots, syntagmes, propositions, phrases, textes entiers) - on ne sait pas si le signe peut être appliqué à des unités comme mots composés, mots dérivés, affixes, désinences; le signe linguistique (à la différence du mot) ne peut pas être polysémique - l'arbitraire du signe permet la polysémie et même l'homonymie; quant à l'arbitraire, il qualifie tantôt la relation signifiant-signifié, tantôt la relation signifiant-objet réel, tantôt les deux, et il est souvent utilisé comme synonyme de l'immotivé et du conventionnel.

Les difficultés et les contradictions flagrantes sont dues, en partie au moins, au texte même du Cours de linguistique générale. Cela peut s'expliquer par une genèse particulièrement compliquée du texte et par le fait que les cours n'ont pas été destinés à la publication. De toute évidence, Saussure ne concevait pas ses cours comme une présentation de connaissances toutes faites, mais plutôt comme une démonstration d'une approche critique, créatrice, innovatrice, inventive des faits de langage et de leur théorie. Dans le Cours, on peut distinguer un niveau d'observations épistémologiquement peu convaincantes et de terminologies incohérentes accompagnant les nouvelles approches et un niveau d'innovations méthodologiques liées aux notions de système, signe, valeur, différence, opposition et à d'autres encore. L'édition critique du Cours et sa traduction en tchèque complétée par un nombre important de remarques pertinentes du traducteur F. Čermák permet souvent de mieux saisir le développement de la pensée saussurienne.

Pour Saussure, le signe linguistique est une entité psychique qui a sa place dans le cerveau au cours de la parole. Il s'est contenté du terme signe ne sachant pas par quoi le remplacer. Le fait que le caractère matériel, physique, perceptible du signe est une qualité nécessaire, indispensable, et qu'il est extrêmement difficile de séparer (même pour Saussure) le signe linguistique du mot, nous permet de dire que le signe linguistique de Saussure n'est pas un signe linguistique. Cette entité psychique, cette intersection d'un signal et d'un sens qui fonctionne aussi bien au cours de la production que de la perception (mais dans le sens inverse) du discours, est un acte sémique qu'on pourrait appeler sémiose et elle relève plutôt du langage que de la langue. Dès lors, le signe linguistique peut être identifié au mot, on parle d'ailleurs déjà de signe verbal, ou éventuellement à d'autres unités de la langue. Les unités linguistiques sont étudiées par la linguistique et, en tant que signes, notamment quand elles font partie des ensembles sémiotiques réunissant divers types de signes linguistiques et non linguistiques, par la sémiologie.

En ce qui concerne l'arbitraire, le motivé/l'immotivé et le conventionnel, il s'agit d'un problème terminologique. Saussure, après avoir bien caractérisé le concept de l'arbitraire, sa compréhension, son extension et le rapport auquel on l'applique (c'est le rapport du signifiant et du signifié: le signifié n'est lié par aucun rapport intérieur avec le signifiant, le signifié pourrait être représenté par n'importe quel autre signifiant), après avoir constaté que le principe de l'arbitraire n'était contesté par personne et après avoir mis en corrélation l'arbitraire et la convention, revient sur la notion d'arbitraire, il la joint à l'immotivé, conclut à la limitation de l'arbitraire en contestant soi-même et aboutit à des contradictions, par ex. une partie seulement des signes est absolument arbitraire - l'arbitraire absolu est la condition essentielle du signe linguistique. Cela, bien sûr, représente une bonne occasion pour des critiques bien fondées. La motivation et la convention en tant que termes linguistiques peuvent être définies d'une manière nettement distincte de l'arbitraire et surtout, les deux notions s'appliquent à des rapports différents: la motivation au rapport d'un signe en tant que tout (sa forme et son sens) et des autres signes qui lui sont associés du point de vue formel et sémantique, la convention au rapport du signe et des sujets parlants/de la communauté linguistique.

L'utilisation des termes arbitraire, motivé/immotivé et conventionnel en tant que synonymes ou antonymes n'est pas correcte.

Nous avons essayé d'interpréter les notions de Saussure tout en nous efforçant de ne pas quitter le sens de ses pensées, de les caractériser avec plus de rigueur et d'identifier leurs faux aspects, de mentionner brièvement certaines conséquences d'une délimitation plus précise de ces notions et de permettre ainsi leur application pertinente et moins flottante à des réflexions théoriques portant sur le langage et la langue et concernant aussi la sémiologie/sémiotique.